

Çukurova Fıkra Anlatma Geleneğinde Nasrettin Hoca Etkisi

Prof. Dr. Erman ARTUN

Anonim halk edebiyatı ürünleri arasında önemli bir yere sahip olan fıkra kaynaklarda; "Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâye anekdot." (Türkçe Sözlük; 1998, c.1: 778), "Kısa, yoğun bir anlatı tekniği uygulanan hikâye (Boratav,1978: 91)", "Motife yer veren, kısa ve özlü bir anlatıma sahip güldürücü küçük hikâye", Yeri geldiğinde, düşünceyi bir örnekle güçlendirmek bir hareketi eleştirmek için tasarlanan sözlü edebiyat ürünü kısa anlatma", "Bugün, halk edebiyatımızda halkın yarattığı realist ve güldürücü hikâye (Yıldırım; 1976: 4–5)" şeklinde tanımlanmaktadır.

Fıkralar, çok geniş bir coğrafi alan içinde oluşan binlerce yıldan beri sözlü geleneğe yaşayan halk edebiyatı ürünleridir. Türk halk kültürü fıkra sentezinde Orta Asya'dan getirdiklerimizin yanı sıra İslam kültürü ve Anadolu'nun eski kültürlerinden sürüp gelenler de vardır. Türk fıkralarına 15. yüzyıldan sonra Türk kültürünün yanı sıra Arap, İran ve Anadolu öğeleri girmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun yayıldığı dört kıtadaki coğrafya içindeki Balkanların, Güney Rusya'nın, Kafkasların ve Afrika'nın Türk fıkra hazinesine katkısı vardır (Başgöz, 1986:138–144).

Türk halk kültürü fıkra sentezinde taşınan kültür etkileri fıkralara girerken değişikliğe uğrayarak yerleşmiş, yeni girdiği kalıpta Türk kültürünün belirleyici etkisiyle şekillenmiştir. Fıkralar kişilere aitmiş gibi görünse de gerçekte toplumun tümüne mal olmuştur. Fıkralarda Türk halk kültürünün binlerce yıllık yolculuğunda toplum hayatındaki her türlü aksaklığın, çarpıklığın, zıtlıkların bir kesitini görebiliriz.

Türk halkı bazen olaylar karşısındaki düşünce, tutum ve davranışlarını fıkralarla duyurur. Fıkralar tarihin derinliklerinden gelir. Fıkraların yapılarındaki gülme olayını yaratan öğeler göz önünde tutulunca, halkın yaratma gücünden doğan bu estetik biçimlerde ince bir mizah, keskin bir alay ya da hikmetli bir söz mutlaka olur.

Türk halk mizahı halk fıkralarında zengin bir görünüm sergiler. Fıkralar Türk halkının sağduyusu ve iğneleyici özellikleri birleştirilerek ortaya çıkmıştır. Bu fıkralarda Türk halkının mizaha bakışını, engin hoşgörüsünü görürüz. Fıkralar toplum ve insan ilişkilerini irdeleyen olaylara ayna tutup yansıtan yönleriyle işlevseldir.

Nasrettin Hoca Fıkraları

Nasrettin Hoca hem halk bilgisi hem de fıkra tipi olarak Türklerin yarattığı en ünlü mizah temsilcisidir. Nasrettin Hoca halkın ortak yaratıcılığını, zekâsını, aklını ve sağduyusunu temsil eden bir fıkra tipidir (Yıldırım; 1976: 23).Türk mizahı söz konusu olunca 13. yüzyılın kuşkusuz en önemli ismi Nasreddin Hoca'dır. Nasreddin Hoca'nın adı çok geniş bir yayılma alanına sahiptir; Türkistan'dan Macaristan'a, Güney Sibiry'a'dan Kuzey Afrika'ya, Osmanlı egemenliğinin uzandığı bütün bölgelere onun fıkraları ulaşmış, fıkraların yayılmasında en önemli rolü başta İstanbul olmak üzere Osmanlı kültür merkezleri oynamıştır. Nasreddin geleneği, sözlü edebiyattan olduğu gibi, çeşitli dil ve kültür kökenli yazılı kaynaklardan da büyük ölçüde beslenmiştir (Boratav, 1996: 86)

Bu kadar geniş bir alana yayılan bir kimliği tek bir kişiye indirgemenin güçlüğü ortadadır. Nasreddin Hoca'ya zaman içerisinde hem sözlü gelenekten hem yazılı edebiyattan, hem de başka kültürlerden birçok hikâye uyarlanmıştır. Zaten Nasreddin Hoca hikâyelerinde onun tarihî-gerçek kimliği ile değil, ismi etrafında oluşan efsane yani kurgusal bir kişilik, hatta ve hatta kişiliklerle karşı karşıyayız. Bu yüzden Nasreddin Hoca'nın kişiliği üzerinde durulurken, donmuş, değişmez, "ideal" bir tek fıkra kişisi "Nasreddin" yerine, onun ününün yayıldığı ülkelerin, ülkeler içinde bölgelerin sonucu değişik toplumların her birine özgü nitelikleri yüklenen, aynı bir yerde, aynı bir toplum içinde ise çağının şartlarına göre durmadan değişen "Nasreddin Hocalar" düşünmek gerekir. Nasreddin Hoca fıkralarının oluşum, gelişim, dönüşüm süreçleri de bu yönleme uyararak izlenmelidir (Boratav, 1996: 38).

Nasrettin Hoca'nın ünü ve etkisi çok geniş bir coğrafyaya yayılmış, kişiliğinde sadece 13. yüzyıl Türk toplumunun değil, Türk milletinin çağlar boyu süregelen dertleri yansıtılmıştır. Çoğu fıkralar zamana uydurulmuş, 13. yüzyıla ait olması olanaksız özellikler eklenmiştir. Hoca, halk arasında çok sevilip hoş giden bir tip olduğu için halk pek çok nükteyi ona mal etmiştir.

Nasrettin Hoca, her kesim halkın; çelişkilerini, düşüncelerini, eleştirilerini dile getirir. Fıkralarda başta komşu ülkeler olmak üzere, bütün dünyada tanınmasının, yaygınlaşmasının nedenini, onun bu evrensel yönünde aramak gerekir. Nasrettin Hoca mizahi, Türk halkının sorunları ile beraber yürüyen, yapıcı bir mizahdır. Türk halkı, yüzyıllar boyunca dertlerini bu mizahla avutmuş, sevinebildiği mutlu günlerde de, bu mizahın sevinci ile yaşamıştır.

Hoca'nın hikâyelerinde 'hazır-cevaplık, nükte, sağduyu' ile 'saflık ve tuhaflık' öğeleri birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, ve bunlar tümüyle Nasrettin Hoca'nın halk bilgisi kişiliğini, yani onun fıkralarının ayırt edici niteliğini meydana getirirler. Epey eski bir tarihten, belki de Hoca'nın ölümünden az sonra başlayarak Sivrihisarlılar üzerine anlatılan hikâyelerle Hoca'ya mal edilen fıkralar birbiriyle kaynaşmış ve giderek –Hoca'nın kişiliği ağır bastığı için- sade Sivrihisarlılar üzerine anlatılanlar değil, Türk mizah yaratmalarının büyük toplamı da onun ünlü adı etrafında çevrelenmiş olmalıdır (Boratav, 1969: 96–97).

Kimi zaman fıkralarda Hoca kendini komik duruma düşürür. Nasrettin Hoca, yalnızca insanların ve toplumun dönüşümüyle ilgilenmiş mizahi bir halk bilgisi olarak karşımıza çıkmakta ve iktidar algısını kendi merkezinde konumlandırmaktadır (Boratav, 1969: 96–97)

Nasrettin Hoca, bütün gülmecelerinde, soyut bir varlık olarak değil, yaşanmış, yaşanan bir olayla, bir olguyla bağlantılı bir biçimde ortaya çıkar. Olay karşısında duyulan tepkiyi ya da onayı gülmece türlerinden biriyle dile getirir. Tanık olduğu olaylar, genellikle, halk arasında geçer.

Nasrettin Hoca bazı fıkralarda karşımıza “aptal” “saf” “bön” olarak çıkar. Nasrettin Hoca'nın fıkraları incelendiğinde onun, merkezi otoriteye yakın olmadığı, aksine kendi belirlediği bir sınırsızlıkta otoriteyi ters yüz ettiği görülmektedir. Bu fıkralarda bireysel tek bir iz dahi bulmak mümkün değildir. Hoca'da belli bir aptal kişi değil, belli bir aptallığımız ve bönlüğümüz hicvedilir.” Nasrettin Hoca fıkralarının çoğu güldürerek düşündüren fıkralardır. Türk toplumu, Nasrettin Hoca'nın kişiliğinde kendisini sıkıntıya düşüren olumsuzluklarla alay eder. Bir özeleştiri vardır.

Nasrettin Hoca fıkralarda Anadolu halkının yaşama biçimini, güldürü öğesini, alay ve eğlenme türünü, övgü ve yergi becerisini dile getirmiştir. Fıkralarının odağını sevgi, yergi, övgü, alaya alma, gülünç duruma düşürme, kendi kendisiyle çelişkiye sürüklenme, şeriat'ın katılıkları karşısında çok ince ve iğneli bir söyleyişle eleştirir. O, kimi zaman bilgin, bilgisiz, açığöz, uysal, vurdumduymaz, utangaç, atak, şaşkın, kurnaz, korkak, atılgan gibi çelişik niteliklere bürünür. Fıkralarda karşındakinin durumuyla çelişki içinde bulunma, gülmecelerinin egemen öğesidir. Bu öğeler Anadolu insanının, belli olaylar karşısındaki tutumun yansıtan, düşünce ürünlerini oluşturur.

Hoca, insanı baskı altında tutan kurumlarla insan ilişkileri ile eskimiş gelenek ve göreneklerle, halka yukardan bakan beyler ve padişahlarla alay eder; onları yerer ayıplar, taşlar, gülünç duruma düşürür. Onun gülmecelerinde, kaba sofuların "ahret" le ilgili inançları da önemli bir yer tutar. Nasrettin Hoca kimi fıkralarda katı bir inanç karşısındaki duygularını açığa vurur. Fıkralarda bu duygular, Hoca'nın dilinde, halkın tepkisini gösterir.

Belli bir dönemde sözlü kültürden derlenerek yazıya geçirilmiş dahi olsalar, fıkraların halkın derin belleğindeki biçimleri hakkında fikir yürütmek zor olacaktır. Yorumlar yapılırken Nasrettin Hoca'nın içinde bulunduğu kültür ortamı ve değerler evreninin göz önüne alınması sağlıklı olacaktır (Koz, 1996: 303)

Karatepli Fıkraları

Günümüzde Adana'da yaygın bir biçimde Karatepli fıkraları anlatılmaktadır. Adana'nın Kadirli ilçesinin doğusundaki yöreye Karatepe adı verilir. Karatepe diye bilinen bölgede şu köyler

vardır: 1. Kızıyusuflu, 2. Bahadırlı, 3. Bekereci, 4. Karatepe, 5. Durmuşsofulu. 6. Çıyanlı.

Bu bölgede yaşayanlara Adana'da "Karatepli" denir. Bu köyler Türkmen, Yörük, Avşar, Karakeçili ve Kumarlı aşiretlerinden yerleşenlerle kurulmuştur. Karatepe bölgesinde yaşayanlar yerleşik düzene geçmiş göçerlerdir. Anadolu şehir-kasaba toplumlarında köylülerin saflığı ve eğitimsizliği üzerine anlatılan eğlendirici fıkralar yaygındır. Karatepli fıkraları bu türdendir. Bu fıkralar bu bölgede yaşayan insanların saflıklarıyla gariplikleriyle eğlenmek için anlatılır.

Karatepli fıkralarının benzerlerine Türkiye'nin çeşitli yörelerinde de rastlanır. Bunlar da ortaklaşa benimsenmiş anlatım kalıpları içinde, kişi ve yer adları, yerine ve çağına göre değiştirilip, Karatepe'ye özgü renklerle bezenmiştir. Bunlar; Karatepeliler için anlatılan Karatepli tipi fıkralardır. Türk fıkraları sınıflamasında "Bir bölge halkıyla ilgili olanlar" grubuna girer. Karatepli fıkralarında Türk köylüsünün kendi kendisini ince, nükteli, mizaha konu etmesini görüyoruz.

Bu hikâyeler Karatepe halkı üzerine, onların saflıkları ve acayıplıklarıyla eğlenmek için anlatılmış şeylerdir. Bu tür fıkralar, ortaklaşa benimsenmiş, hazır anlatı kalıpları olduğu için onların kişi ve yer adları, yerine ve çağına göre değiştirilmiştir.

Karatepeliler Çukurova kasaba ve şehirlerinde köylüler üzerine anlatılan fıkra konularının kahramanları olmuşlardır. "Bu hikâyelerin hepsini, ilk edinilen izlenime aldanarak bir zümre halkının başka bir zümreden olanları alaya alıp küçültme amacıyla ve düşman tarafın yaratmaları saymak yanlış olur. Çoğu kez bunlar alay konusu olan toplumun bir çeşit meydan okuması anlamındadır. Dikkat edilirse bu tip hikâyelerin pek çoğunda alay konusu sanılan kişinin alay eden durumunda olduğu fark edilir.

Karatepli fıkralarının merkezinde Karatepli vardır. Sözlü gelenekte anonimleşme süreci devam etmektedir. Fıkralarda fıkra tipi, kahraman, Karatepelidir. İkinci derecedeki alt tipler belirsizdir. Öne çıkarılmaz. "Halkın ortak yaratma gücünden doğan tipler, sosyal hayatta, toplumun ortak görüş ve düşüncelerini yansıtmakla görevlidirler. Fıkralar toplum hayatını, sosyal sistemi kontrol ederek aksayan ve bozulan yönlerini eleştirerek düzeltici bir görev yaparlar. Karatepli fıkraları konu yönünden köylü hayatıyla ilgilidir. Karatepeliler başkalarının yaptığı hataları, yapabileceklerini, tuhafıkları, alıklığa varan saflıkları kendi üzerine alarak şakayla herkesi iğneleyerek, gülerек, güldürerek insanları düşünmeye yöneltmiştir.

Çukurova Abdal Fıkraları

Abdal fıkraları özel adlarla anılmayan bir toplum zümresini temsil eden fıkra tipidir. Abdal fıkralarında Abdal tipi dışındaki tipler toplumun her kesiminde görülebilen insanlardır. Fıkralarda ikinci derecedeki alt tipler belli belirsizdir, öne çıkarılmaz. Abdal fıkralarında olayların geçtiği zaman ve yer pek belli değildir. Fıkralarında yer alan mekanlar gerçek tabiat sahneleri ve yaşanılan yerlerdir.

Kasaba, mahalle, sokak, ev gibi dekorlar içinde Abdal fıkralarında yaşantımızdan bir bölüm buluruz. Abdallar Çukurova Bölgesinde kasaba ve şehirlerinde konargöçerler ve köylüler üzerine anlatılan fıkra konularının kahramanları olmuşlardır. Abdal fıkralarındaki kişiler, günlük hayatta Çukurova köylerinde rastlanan gerçek ve doğal insanlardır.

Abdal fıkralarının konuları, yaşanmış ya da yaşanabilecek olaylar üzerine kurulur. İnsanlar, gördükleri toplumsal çatışmaları fıkra konusu haline getirerek düşüncelerini, duygularını, çeşitli tutum ve davranışları fıkra kahramanlarının ağzından anlatmışlardır. Abdal fıkralarının konu bakımından büyük bölümünü toplumsal ve ekonomik sorunlarla, aile sorunları konulu fıkralar oluşturur. Bu fıkralarda toplum yaşantısında insanları rahatsız eden her gerçek olay, fıkralara konu olabilir.

Abdal fıkraları tipinde eğlenilen, mizaha konu edilen bölge insanının iğneleyen durumunda olduğu sezilir. Yörelerde bu fıkraların sevilerek anlatılmaları bunu kanıtlar. Abdal fıkralarının tamamına yakın bir bölümünü Abdal tipinin saf görünüp zekâ ürünü olan olaylarını işleyen fıkralar oluşturmaktadır. Türk halk kültüründe pek sevilen bir çarıklı erkân-ı harp tipi vardır. Saf görünüp oyunbaz oynatan, aldatılmış gibi görünürken eşsiz halk mizah dehasıyla ince ince eğlenen, alaya alan insan tipini Abdal fıkra tipinde görüyoruz. Türk halkının mizah dehasındaki "âlim değil, fakat arif

insan tipinin Abdal fıkralarına yansımaları görüyoruz. Bu fıkralarda alay edilirken, alaya almanın hicvetmenin en güzel örnekleri sergilenmektedir.

Fıkralarda günlük olaylarla karşılaştığımız çeşitli zıtlıklar sosyal ve insani kusurlar işlenir. Abdal fıkraları Abdalların yaşadığı yörelerde tanınan, bilinen yerel fıkradır. O çevre halkı tarafından benimsenmiştir. Toplumsal hayatla ilgili fıkralarda Abdalların yaşama biçimlerine, geçim kaynaklarına az da olsa gelenek ve göreneklerine ait ipuçlarına rastlayabiliyoruz. Abdal fıkraları, Abdalların düşünce biçimini yaşayış ve mizaha bakışını yansıttığı için kültür belgeleri olarak kabul edilebilir.

Bu girişten sonra Nasrettin Hoca fıkraları ile Çukurova fıkrası geleneği içerisinde yer alan Karatepli ve Abdal fıkralarını çeşitli başlıklar altında karşılaştırıp değerlendirebiliriz.

Tip

Türk fıkrası anlatma geleneğinde, bir fıkrası tipi oluşturmuş veya bir fıkrası tipinde yerini almış fıkralar Türk kültürü ürünleridir. Bazen fıkralarda kişiler, çevre değiştirerek yeni bir kimlikle karşımıza çıkar. Geleneğe mal olmuş fıkraların bir kısmı baştan geçmiş bir olaya dayalı olabilir. Bazıları da uygun bir zeminde yeni bir fıkrası tipine bağlanarak yeni bir renge bürünür. Bu, fıkrası geleneğinin ağızdan anlatılırken, eklerle, değiştirmelerle zenginleşmesidir.

Bölge ve yöre tipleri denilince; belirli bir coğrafya üzerinde yaşayan insanları temsil eden ve bağlı oldukları mekânla isimlendirilen fıkrası tipleri anlaşılır. Bu tipin temel özelliği coğrafya bir isimle anılması ve adı geçen coğrafya içinde yaşayan insanları temsil etmesidir. Çukurova halk kültüründe yaygın bir şekilde anlatılan Abdal fıkraları, Karatepli fıkraları Türkiye fıkrası anlatma geleneğinde yerel fıkrası tipine girer.

Konu

Halk edebiyatında daha çok sözlü geleneğin malı olan, ders vermek, bir dünya görüşünü belirtmek, herhangi bir düşünceyi örnekle güçlendirmek, yanılma durumlarına delil göstermek, hisse kapmak, sohbeti tatlı hale getirmek, hoşça vakit geçirmek amacıyla anlatılan fıkralar, konularını çeşitli olaylardan alırlar. Fıkrası konuları, yaşanmış ya da yaşanabilecek olaylar üzerine kurulur.

Fıkraların yapılarındaki gülme olayını yaratan öğeler göz önünde tutulunca, halkın yaratma gücünden doğan bu estetik biçimlerde ince bir mizah, keskin bir alay ya da hikmetli bir söz mutlaka olur. Toplum yaşantısının, çelişkilerinin düşünce ve davranış farklılıklarından doğan çatışmaların fıkralara konu edildiğini görüyoruz. Bu fıkralarda insanların çeşitli davranışlarındaki aksaklıkları, gariplikleri abartılarak anlatılır (Boratav, 1996: 53–55).

Fıkrası, bir ya da daha çok olay üzerine kurulabilir. Her olayda değişik kişiler yer alır. Fıkraların merkezinde insan-insan, insan-toplum ilişkisi vardır. Toplum yaşayışının çelişkileri, düşünce ve davranış farklarından doğan çatışmalar fıkraların konularını oluşturur. Olay içinde yer alan kişiler, ortaya çıkan sorunları karşılıklı konuşmalarla aydınlığa kavuşturur ve bir hükme bağlar. Fıkraların çekirdeğini hayattan alınmış olaylar ve düşünceler oluşturduğu için, gerçekçi bir karaktere sahiptirler. Halk yaratma gücünden doğan bu estetik biçimlerde ince bir mizah, keskin bir alay ya da hikmetli bir söz mutlaka yer alır. Ancak bu üç öğe, her zaman bir arada bulunmayabilir.

Nasrettin Hoca fıkralarda Anadolu halkının yaşama biçimini, güldürü öğesini, alay ve eğlenme türünü, övgü ve yergi becerisini dile getirmiştir. Fıkralarının odağını sevgi, yergi, övgü, alaya alma, gülünç duruma düşürme, kendi kendisiyle çelişkiye sürüklenme, şeriat'ın katıllıkları karşısında çok ince ve iğneli bir söyleyişle eleştirir. O, kimi zaman bilgin, bilgisiz, açığöz, uysal, vurdumduymaz, utangaç, atak, şaşkın, kurnaz, korkak, atılgan gibi çelişik niteliklere bürünür. Fıkralarda karşısındakinin durumuyla çelişki içinde bulunma, gülmecelerinin egemen öğesidir.

Hoca, insanı baskı altında tutan kurumlarla insan ilişkileri ile eskimiş gelenek ve göreneklerle, halka yukardan bakan beyler ve padişahlarla alay eder; onları yerer ayıplar, taşlar, gülünç duruma

düşürür. Onun gülmecelerinde, kaba sofuların "ahret" le ilgili inançları da önemli bir yer tutar. N. Hoca kimi fıkralarda katı bir inanç karşısındaki duygularını açığa vurur. Fıkralarda bu duygular, Hoca'nın dilinde, halkın tepkisini gösterir.

Karatepeli fıkraları konu yönünden köylü hayatıyla ilgilidir. Karatepeliler başkalarının yaptığı hataları, yapabileceklerini, tuhaflikları, alıklığa varan saflıkları kendi üzerine alarak şakayla herkesi iğneleyerek, gülerik, güldürerek insanları düşünmeye yöneltmiştir.

Abdal fıkralarının konuları, yaşanmış ya da yaşanabilecek olaylar üzerine kurulur. İnsanlar, gördükleri toplumsal çatışmaları fıkra konusu haline getirerek düşüncelerini, duygularını, çeşitli tutum ve davranışları fıkra kahramanlarının ağzından anlatmışlardır. Abdal fıkralarının konu bakımından büyük bölümünü toplumsal ve ekonomik sorunlarla, aile sorunları konulu fıkralar oluşturur. Bu fıkralarda toplum yaşantısında insanları rahatsız eden her gerçek olay, fıkralara konu olabilir.

Yapı

Fıkralar, çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Fıkrayı yaratan öğeler, bir hikâye içinde yerlerini alarak bağımsız bir yapı kurarlar, böylece nesir diliyle yaratılan, kısa ve yoğun anlatım gücüne sahip epik bir tür ortaya çıkar.

Fıkra başlangıç, gelişme ve sonuç bölümlerine sahip bir hikâyedir. Kısa ve yoğundur. Hatta kimi zaman başlangıç ve gelişme bölümleri iç içedir. Hikâye genellikle tek olay ve düşünce üzerine kurulur. Her hikâyeye bir hükümle sona erer. Bu iki temel öğe fıkraların ana yapısını oluşturur. Fıkralar genellikle kuruluş bakımından bir tez ve bir karşı tezden oluşur. Hazırlık bölümünde kısaca olay ya da verilmek istenilen düşünceyle ilgili bilgi verilir. Sonra tez, karşı tez çıkar. Sonunda bir hükme bağlanır. Hüküm, fıkraların sonuç kısmıdır. Sonuçta hükümden alınacak hisse gizlidir. Her fıkroda mutlaka bir hisse vardır. Kısaca, fikranın estetiğini yaratan ögenin temelini tartışma oluşturur.

Nasrettin Hoca fıkraları ile birlikte Çukurova Fıkra anlatma geleneği içerisinde yer alan Karatepeli ve Abdal fıkraları da başlangıç, gelişme ve sonuç bölümlerine sahiptir. Bu fıkralar genellikle tek olay ve düşünce üzerine kurulmuştur ve bir hükümle sona ermektedir.

Yer ve Zaman

Fıkralarda olayların geçtiği mekân belirsizlik içindedir. Fıkralar çok geniş coğrafya içinde bulunur. Türk fıkralarında yer alan mekânlar gerçek tabiat sahneleri ve yaşanan yerlerdir.

Nasrettin Hoca fıkraları, zaman açısından da çeşitlilik gösterir. Fıkralar çokluk çok kısa bir zaman dilimini kapsar. Durum/olayla ilgili olarak da zaman belirlenir. Nasrettin Hoca fıkralarının geçtiği mekânlar, ülke, şehir, kasaba, köy, mahalle, sokak, pazar yeri, çarşı, mezarlık, cami, dükkân, hamam, mahkeme, dağ, orman, su başı (göl, dere), bahçe, tarla vd. (Çotuksöken, 1996: 18–19).

Çukurova fıkra anlatma geleneği içerisinde yer alan Abdal ve Karatepeli fıkraları da kısa bir zaman aralığını kapsar. Fıkraların geçtiği mekânlar; köy, mahalle, sokak, pazaryeri, çarşı, mezarlık, cami, dükkân, hamam, mahkeme, dağ, orman, su başı gibi yerlerdir.

Dil

Fıkraların asıl özelliği, bitişle nüktenin bütün gücünü duyurmak için veciz, az kelimedede çok anlamlı ve oldukça örtülü anlatımlı olmalarıdır (Boratav; 1982: 86). Fıkraların anlatımındaki canlılığı karşılıklı konuşmalar sağlar. Fıkralarda daha çok basit yapıli fiil cümleleri kullanılır.

Fıkraların özel bir dili vardır. Yer yer kalıp anlatımlara başvurulur. Fıkraların dili anlatıcıya ve anlatılan kitleye göre değişir. Fıkraların anlatımında canlılığı karşılıklı konuşmalar sağlar, anlatımı güçlendirmek için kelime tekrarlarına ve mecazlara başvurulur, edebî sanatlardan yararlanır. Kahramanlar, kişiler kendi ağız özellikleriyle, durum ve konumlarına göre konuşurlar. Böylece onların

ruh durumları ve buldukları ortam canlandırılır. Fıkraların bitişlerinde nüktenin bütün gücünü duyurmak için veciz, örtülü anlatım kullanılır. Fıkralarda daha çok basit yapıli fiil cümleleri kullanılır.

Karatepeli fıkralarında da basit yapıli fiil cümleleri görölmesinin yanı sıra yerel ağız özelliklerine de rastlanmaktadır. Halk yaratması olan bu fıkralarda dil basit ve yalıdır.

Abdal fıkralarının asıl özelliğı, bitişle nüktenin bütün gücünü duyurmak için veciz, az kelimeyle çok anlamlı ve oldukça örtülü anlatımlı olmalarıdır. Nesir halindeki fıkraların manzum hale getirildiğı de görölmektedir.

Nasrettin Hoca fıkralarında dil, günlük konuşma dilidir. Yer yer kalıp anlatımlara başvurur. Beklenmedik olay çözümlemeleriyle şaşırtır. Sosyal olgunun bilincidir. Çözümleri anlaşılırdır. Fıkralarını özlü, hikmetli sözlerle süsler. Fıkralarda kahramanlar, kişiler kendi ağız özellikleriyle, durum ve konumlarına göre konuşurlar. Fıkraların bitişlerinde nüktenin bütün gücünü duyurmak için veciz, örtülü anlatım kullanılır. Fıkraya konu olan insan gülünç tarafları, yanlışları zaafı, hataları, sakarlıklarıyla ele alınır. İnsan ilişkileri saygı sevgi çerçevesinde sorgulanır. Alaycı, küçük düşürücü bir tutum izlenmez. (Özcelik, 2005: 83-84)

Nasrettin Hoca Fıkralarının Karatepeli ve Abdal Fıkraları Üzerindeki Etkileri

Çukurova yöresinde, Abdal fıkraları, Karatepeli fıkraları gibi yerel fıkralar anlatılmaktadır. Bildirimizde bu fıkralar üzerindeki Nasrettin Hoca etkisin tespit etmeye çalıştık. Nasrettin Hoca fıkralarının derlenen 55 Çukurova Karatepeli ve 21 Abdal fıkrası üzerindeki etkilerini ve etkileşimlerini şöyle değerlendirebiliriz.

Karatepeli Fıkraları

*** Saf Kişilikle İlgili Fıkralar**

Ala Keçi Söyler mi, Alışkırtır, Karatepeli ve Berber, Çenesi Mirt Mirt Ediyordu, Demirin Eniğı, Dişi Değıl Boyu, Dolap, Emmine Eşek Belleme, Güneşin Hinzırlığı, İğneyi Bulan Buldu, İki Rekât, Karatepeli Akli, Karatepeli Araba Seçiyor, Karatepeli Kızın Derdi, Karatepelinin Döveni Kayıp, Karatepeli Tavuk Tutacak, Karatepelinin Unutkanlığı, Karatepeli ve Oğılu Kızakla, Katır Yumurtası, Kazmanın Kını, Köpek, Köye Mektup, Kuralcı Karatepeli, Tarlada Atlar Var, Kartlamış, Canlı Kavak, Karaçalı, Yassı Tavuk, Ters Ceket, Bir Vızdan Bir Cızdan, Karışan Postallar, Deve Yavrusu, Deve Yüğü, Sakatlık Çıkacaktı, Değırmen, Bal Kovanı, Dam Direğı, Hediye, Kuyudaki Ay, Boynu Uzun Boz Tanrı, Doğıuş- Gediğı, Uçsa da Oğılak Uçmasa da, Papazı Uyandırmış, Devenin Kaburga Kemiğı, Öldü Bile.

*** Toplumsal Hayatla İlgili Fıkralar**

Bekir'in Seyyid'in Değıl, En Büyük Ağıdır, Karatepeli Paşa, Karatepeli Tekkulak.

*** İnançla İlgili Fıkralar**

Niye Allah'a Sıkıyon, Oyun

Abdal Fıkraları

*** Toplumsal Hayatla İlgili Fıkralar**

Kulhü 'den, Elhem 'den Çal, Sonra Netçen De Bakali, Ya Bunu Çalmasını Öğren Yoksa Olacağın Öğretmen, Gırgücük, Gül Gimi Şehit, Meses Üstüne Meses, Sen O Böyümüze Söyle Ağı, Yekeni Görmeden, Kalbur, Kalem Tık Diye Düşüverdi, Mortaş'ın Mezerliğı Ölü Gördü, Babanız Ulema mıydı Acaba, Abdal İlçeye Kaymakam Olmuş, Ben Çatam, Sen Bozan, Zurnacıya Limon

- **Abdalların Zeki, Kurnaz, Hazırcevap Kişilikleriyle İlgili Fıkralar**

Bir de Avrat Diye mi Gelek Ağam, Beni de İtten Say Polis Ağam, Hatim İndirtme, Dokuz Dombalak

- **Abdalların Saf Kişilikleriyle İlgili Fıkralar**

Abdal Süslü Hasan'a Ağıt, Telikeli Medde Yazıyodu

Nasrettin Hoca ve Çukurova Fıkralarını incelediğimizde;

1. Hazırcevaplık – nükte – sağduyu
2. Saflık tuhafılık (Toplumdaki tuhafıklar ve bönlükler hicvedilir.)
3. Kendini komik duruma düşürme
4. Fıkraların yaşanmış bir olayla bağlantılı olması
5. Güldürerek düşündürme
6. Anadolu halkının olaylar karşısındaki tutumunu güldürü ögesiyle anlama
7. Beklenmedik olay çözümlenmeleriyle olayı çözme

Yönleriyle örtüşmektedir

Karateveli ve Abdal fıkralarında Çukurova insanı, toplumdaki aksaklıkları, garip tutum ve davranışları, alıklığa varan saflığı, dünya gelişiminden habersiz olanları, beceriksiz ve güç algılayanları, akıl ve mantıktan, sağ duyudan yoksun kişileri alaya almak için bir Karateveli fıkra tipi çizmiştir.

Nasreddin Hoca fıkralarının motifleri bazı bölgelerimizde o bölge halkına ait fıkralarda görülür. Türk mizah yaşamında önemli bir yere sahip olan Nasrettin Hoca fıkraları, aynı kültürün içinde oluştuğu için, Çukurova Karateveli ve Abdal fıkraları ile benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler yanında, Çukurova fıkra anlatma geleneğini yansıtan, fıkraların Nasrettin Hoca fıkralarından ayrılan yönleri de vardır.

Nasrettin Hoca fıkralarında, Hoca, hazırcevap, nüktedan, sağduyulu, olmasıyla öne çıkan bir tip olarak görünür. Bu yönü Karateveli ve Abdal fıkralarında da görüyoruz.

Karateveli fıkraları konu yönünden köylü hayatıyla ilgilidir. Karateveliler başkalarının yaptığı hataları, yapabileceklerini, tuhafıkları, alıklığa varan saflıkları kendi üzerine alarak şakayla herkesi iğneleyerek, gülererek, güldürerek insanları düşünmeye yöneltmiştir. Bu yönünü Karateveli ve Abdal Fıkralarında da görüyoruz.

Anadolu'da örneklerini gördüğümüz, yerel fıkra tiplerinin yerlerini ünlü fıkra tiplerine bırakması olayı, gerek Nasrettin Hoca'ya gerekse diğer ünlü tiplere ait fıkraların asıl sahibini tesbit etmemizi oldukça güçleştirmektedir. Nasrettin Hoca'ya ait olduğunu yazmalardaki metinlerden tesbit ettiğimiz bazı fıkraların, ayrıca Anadolu'nun bazı yerlerinde bir bölge veya köy halkına izafe edilerek anlatılmaktadır Sakaoğlu, 1992:27- 39).

Karateveli Fıkrası olarak Anlatılan Nasrettin Hoca Fıkralarından Örnekler

Karateveli ve Berber

Karateveli'nin biri, saç-sakal tıraşı olmak için berber dükkanına girdi. Kurnaz berber, Karateveli'yi tanıyordu, ilgi göstererek, oturması için sandalyeyi düzeltti. Hal hatırdan sonra:

- Şu Karateveliler çok yiğit insanlardır. Onlara hayranım dedi ve ekledi:

- İnanır mısın, geçende bir Karatepeli daha tıraş olmaya gelmişti. Susuz sakal tıraşı oldu, gık bile demedi.

Bunu duyan Karatepeli yerinden kıınıldadı:

- Bunun lafı mı olur, ben de susuz tıraş olabiliyim, dedi.

Kurnaz berber de Karatepeliyi susuz, köpüksüz tıraş etmeye başladı. Tabî Karatepeli'nin bir süre sonda canı yandı. Off, puff diye söylenmeye başladı. Berber hemen çıktı:

- Ne of puf ediyorsun? Yoksa Karatepeli değil misin?

- Karatepeliyim amma tam sayılmam.

- Nasıl yani?

- Ben biraz kıyıcığınan olurum da...

Acemi berberin Hocanın başını tıraş ederken çeşitli yerlerinden kesmesi üzerine hocanın kaçmaya çalışması, Karatepeli ve Berber fıkrasında berberin Karatepeliyi susuz tıraş etmesi üzerine Karatepelinin çıkışması şeklinde görülüyor.

Oyun

Çobanın biri hiç namaz kılmamış ve kılınırken de görmemiş. Ağası bir gün satmak için kente davar indirmiş. Çobana malı kasaba pınarına yatırmasını söylemiş. O gün de Cuma imiş. Birer ikişer Cuma abdesti almaya gelirmiş insanlar. Çoban da gönlünden:

- Herhalde bir ölet var. Bizim azık da az. Ağa kim bilir ne vakit gelecek diyerek elini yüzünü yıkamış ve davarları Karabaş'a emanet edip, bir ihtiyarın arkasından koşmuş, camiye gelmiş, hutbeyi dinlemiş. Daha sonra namaza durulmuş. O da diğerlerine bakarak, namaz kılmaya başlamış. Rükû'ya vardıkları anda bizim Karatepeli, birdirbir oynadıklarını sanarak, önündeki adamın sırtına atlamış. Neye uğradığını şaşırın adam, arkasını dönmüş ve Karatepeli'ye olanca gücüyle bir tokat atmış. Bizim yankılı hiç tınmamış. O vakte kadar ayağa kalkmış olduğundan arkasına dönmüş ve o da kendi arkasındakine basmış tokatı. Artık cemaat namazı bir yana bırakıp, çobanı dövmeye başlamış. Çoban kaçarken, gücünün yettiğince bağırarak:

- Yahu siz ne biçim adamlarsınız be, oyunu siz çıkardınız, siz cıllazıyorsunuz diye dursun, güzel bir dayak yemekten kurtulamamış.

Ölet : Ölü, cenaze.

Tınmak : Üstüne alınmak.

Cıllazmak : Oyunda hile yapmak.

Nasrettin Hoca'da müstehcen öğelerle yer alan oyun, Karatepeli fıkrasında müstehcenlikten sıyrılmış, alıklığa varan bir saflıkla fıkrada yer almıştır.

Kuyudaki Ay

Dolunay zamanı Karatepeli kadın kuyudan su almaya gitmiş. Ay iyice yükseldiği için şavkı kuyudaki suya vurmuş. Kadın yukarıdan bakınca, ayın yüzünü suyun içinde görmüş. Sanmış ki ay suya düşmüş. Bir çılgık kopartmış. Ne oldu diye yanına gelenlere vaziyeti göstermiş. Başlamışlar ne yapalım diye düşünmeye. Sonunda kuyuya kanca atıp çıkarmaya karar vermişler. Sallamışlar kancaları kuyuya. Bir tanesinin kancası kuyunun taşına takılmış. Var gücüyle asılmış çekmiş, çekmiş, taş bu güce dayanamayıp portunca, adam sırt üstü yere serilmiş. O vaziyette yatarken gözüne ay ilişmiş. Sevinerek:

- Bakın ayı havaya çıkarttım demiş.

Nasrettin Hoca'nın su kuyusuna düşen ayın gölgesini çıkarmaya çalışmasını, Kuyudaki Ay adlı Karatepeli fıkrasında Karatepelilerin su kuyusundaki ayın gölgesini çıkarmaya çalışmaları şeklinde görüyoruz.

Sonuç:

Nasrettin Hoca Anadolu'nun en güçlü kültür figürlerindedir. Nasrettin Hoca, halkın yüzyıllardır bıkmadan usanmadan anlatılan, dinlenen fıkralarıyla halkın simge kahramanıdır. Ona bu denli sahip çıkılması onun halkı simgelediğini ortaya çıkarır.

Nasrettin Hoca'nın fıkraları evrensel içerik taşır. Onun hoşgörüyeye açık kimliği, ince nükteleri, keskin zekası, olaylara bakışı, onu ve fıkralarını dünyada çok geniş coğrafyalara taşımıştır. Hoca, bir yol göstericidir, halk her türlü çözümsüz olay karşısında onun fıkralarıyla çözüm arar.

Nasrettin Hoca fıkralarının bir kısmı Hocaya, bir kısmı da farklı temalarıyla başka fıkra tiplerine aittir. Bu da Hoca'nın fıkralarının nasıl zenginleştiğini ortaya koyar. Bu fıkraların tamamını "Nasrettin Hoca Fıkraları Dairesine" dahil edebiliriz.

Nasrettin Hoca fıkralarını merkeze alarak fıkralardaki değişimi değerlendirirken Nasrettin Hoca'yı yaşadığı yüzyılla sınırlamamak gereklidir. Nasrettin Hoca bir güldürü tipidir. Onun kişiliğinde canlandırılan her karakteri Nasrettin Hoca kabul etmek gerekir. Yerel fıkra tiplerinde anlatılan yeni yerel tipe bağlanan Nasrettin Hoca fıkraları gerek dil gerek işlev açısından değişikliğe uğrayarak Nasrettin Hoca fıkrası olmaktan çıkıp yerel fıkra tipine bağlı fıkra olmuştur.

Fıkra anlatma geleneğinde belli yörede tanınan fıkra tipleri birbirlerinin yerine geçerler. Ünlü kişilere bağlanarak anlatılan fıkralar zamanla başka kişilere, özellikle yerel fıkra tiplerine bağlı olarak anlatılır. Ancak kişilere bağlı fıkraları her yeni kişiye bağlanmaz. Belli konularda yakınlık aranır.

Çukurova fıkra anlatma geleneğinde bir yandan yaygın bir biçimde Nasrettin Hoca fıkraları anlatılırken, Bektaşî v.d. fıkra tipleri de anlatılmaktadır. Ayrıca Karatepeli, Abdal, Karakölah Hoca gibi yerel fıkra tipleri de anlatılmaktadır. Nasrettin Hoca ve Çukurova fıkra anlatma geleneğinde Karatepeli Fıkraları ve Abdal Fıkraları konu, yapı, yer, zaman, dil yönlerinden benzeşirler. Bazı Nasrettin Hoca fıkralarının yerel fıkra tiplerinde yeni bir fıkra tipine bağlanarak anlatıldığını görüyoruz.

Nasrettin Hoca fıkralarına Çukurova yöresinde eğitim işlevi öne çıkarılmıştır. Açık saçık diye nitelenebilecek Nasrettin Hoca fıkrası anlatılmamaktadır. Nasrettin Hoca Fıkralardaki açık saçık anlatımlar her kesimin okuyacağı şekle dönüşmüştür.

Bunu Nasrettin Hoca Fıkralarının etkisi diyebilir miyiz? En azından Nasrettin Hoca Fıkraları kendisinden sonra gelen fıkraları etkilemiştir diyebiliriz.

Kaynakça

ARTUN, Erman; 1995, "Yaşayan Adana Karatepeli Fıkraları", İpek Yolu Uluslar arası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Ankara

.....(2006), "Çukurova Halk Kültüründe Yerel Fıkra Tipi: Abdal Fıkraları", VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 27 Haziran-1 Temmuz 2006

BAŞGÖZ, İlhan;1986, " Fıkralarımız Üstüne", Folklorla Doğru, Adam Yayınları, İstanbul

BORATAV, Pertev Naili; 1982, "Nasrettin Hoca ve Memleketi Sivrihisar Üzerine", Folklor ve Edebiyat 2, İstanbul

.....(1996), Nasrettin Hoca Çeşitlenmelerinde Türlü Etkenler Üzerine", Nasrettin Hoca, Ankara

.....(1969), Az Gittik Uz Gittik, Bilgi Yayınevi. Ankara.

.....(1996), Nasreddin Hoca, Edebiyatçılar Derneği, Ankara.

ELÇİN, Şükrü;1981, Halk Edebiyatına Giriş, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara.

KORTANTAMER, Tunca (2002), Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi, Türkler Ansiklopedisi, C.11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

KOZ, M. Sabri (1996), Nasreddin Hoca'ya Armağan, Oğlak Armağan Kitaplar.

ÖNGÖREN, Ferit (1983), Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim; 1984, "Fıkra Tiplerinin Değişmesi", Folklor ve Etnografya Araştırmaları, Ankara TDK Türkçe Sözlük,1982, 7. Baskı. Ankara

YILDIRIM, Dursun (1976), Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar, Ankara,